

4. Sukupuoli antiikin ja keskiajan maailmassa – roolimallit ja rajat

Seksuaalisen transgression rajat ja vaarat roomalaisessa mentaliteetissa

Misha Hyttinen

Abstrakti perustuu Pro gradu -tutkielmaani "Roomalaisten prostituoitujen toiseus ja miessubjekti Martialiksen epigrammeissa" (Oulun YO 2016, <http://jultika.oulu.fi/Record/nbnfioulu-201609012673>).

Lähestyn sukupuolittuneiden rajojen ylittämistä ja rikkomista seksuaalisen toiminnan ja sen sosio- moraalisten seurauksien tarkastelun kautta varhaisen keisariajan Roomassa. Tutkimuksen kohteena ovat 1. vuosisadan jaa. loppupuoliskolla vaikuttaneen epigrammaattikon Martialiksen havainnot hänen oman aikansa yhteiskunnan sosiaalisesta todellisuudesta ja sen ristiriitaisuuksista. Olen tutkimuksessani keskittynyt mieshahmojen sekä naisprostituoitujen representaatioiden väliseen vuoro- vaikutukseen toiseuden näkökulmasta. Tämä sosiaalisesti absoluuttisen ylemmän ja alemman kohtaaminen ilmentää niihin liitettyjä symbolisia assosiaatioita sekä arvotuksia, joita Martialiksen teksteissä hyödyntää. Näin eri toimijoiden välille syntyvästä merkityksellisestä suhteesta voidaan löytää ne rajat, joita määrittävät käsitykset seksuaalisesta vallasta sekä seksuaalisten aktien sovinnaisuudesta.

Tyypillisesti seksuaalisesti alistuvana esitetty prostituoidun hahmo on keskeisessä osassa miessubjektien sekä sovinnaisen tai toivottavan kaltaisen miehuuden määrittelyssä. Sosiaalisessa marginaalissa sijaitsevana, passiivisena hahmona prostituoitu esitetään äärimmäisenä vastakohtana roomalaiselle miehelle, jonka puolestaan odotetaan olevan seksuaalisesti dominoiva. Osoituksena oman aikansa yhteiskunnassa tapahtuvasta liikehdinnästä Martialiksen vertaa prostituoituja epäsovinnaisiin roomalaisiin matroniin eli vaimoihin, joiden esitetään sosioekonomista asemaansa hyödyntäen pahimmillaan tunkeutuvan miehisen toimijuuden alueelle ja harjoittavan seksuaalista vapautta. Tämä asetelma saa prostituoidut näyttäytymään sovinnaisen naisseksuaalisuuden edustajina ja hahmottaa itse miehisen toimijuuden piiriä.

Diskurssissaan Martialiksen osoittaa rajat miesten ja naisprostituoitujen keskinäisessä kanssakäymisessä ensisijaisen ja toissijaisten miessubjektien välisellä ristiriidalla. Ensisijainen, ensimmäisen perheen miessubjekti esitetään maskuliinisena ja seksuaalisesti hallitsevana, kun toissijaisiin miessubjekteihin puolestaan liitetään epämaskuliinisia, prostituoiduille tyypillisiä ominaisuuksia. Nämä toissijaiset toimijat ovat siis seksuaalisesti poikkeavia miehiä, jotka alistaessaan itsensä prostituoiduille saastuttavat itsensä sekä moraalisesti että ruumiillisesti seksuaalisen transgression kautta. Eri toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa korostuu näiden välinen elimellinen relaatio, joka heijastaa roomalaisen yhteiskunnan jyrkkää sosiohierarkiaa. Keskeiseksi nousee miehisten toimijoiden velvollisuus oman kehonsa ja sosiaalisen olemuksensa integriteetin eli eheyden säilyttämiseen. Ihanteellista maskuliinisuutta seuraa siis pelko sen menettämisestä. Epäsovinnaiset, seksuaalista alistumista osoittavat aktit johtavat miehisen eheyden tuhoutumiseen ja häilyvään sosiaaliseen tilaan siirtymiseen. Nämä epämiehet, cinaedi, eivät ole sen enempää miehiä kuin naisekseen, vaan roomalaisten maskuliinisten hyveiden irvikuvia. Prostituoituille seksuaalisesti alistuvien miesten esitetään omaksuvan näiden saastaisuuden

ja luonteen, ja tämä transgressio, rikkomus, lopulta osoittaa eri sosiaalisten ryhmien välisen seksuaalisen kanssakäymisen rajat.

Sotaisat äidit, huolehtivat isät? Vanhemmuus, sukupuoli ja julkiset roolit Rooman keisariajalla

Sanna Joska, Tampereen yliopisto

Esitelmässä tarkastellaan sukupuolta Rooman keisariajalla vanhemmuuden roolien kautta. Erityisenä tarkastelupisteenä ovat miehille ja naisille perheen ja politiikan piirissä annetut erilaiset roolit. Näitä tarkastellaan etenkin vanhemmuuden kautta: miten äidin ja isän roolit rakentuivat Rooman keisariajalla, miten niitä representoitiin ja voitiinko niitä rikkoa? Mitä äidin ja isän roolit kertovat sukupuolten merkitysten rakentamisesta antiikin Roomassa? Äidin ja isän roolit ovat perinteisesti yksi jähmeimpinä pidetyistä sukupuolirooleista. Ihanteen mukaan roomalaiset äidit huolehtivat jälkikasvusta ja kotitalouden organisoinnista yksityisessä elämänpiirissä, kun taas isät toimivat elämän julkisella alueella ja käyttivät laissa määriteltyä patria potestas –valtaansa kotitaloutensa kaikkien jäsenten yli. Tutkimus on tuonut monia uusia näkökulmia roomalaiseen vanhemmuuteen, mutta etenkin isän roolin rakentuminen, rajat sekä niiden rikkominen ovat seikkoja, jotka kaipaavat lisää tutkimusta.

Esitelmässä tarkastellaan vanhemmuuden rooleja Rooman keisareiden ja keisarinnojen kautta. Keisarit ja keisarinnot olivat julkisia toimijoita, joille luotiin poliittisia rooleja, joiden kautta keisari legitimoiti asemaansa Rooman hallitsijana. Keisarit voitiin esimerkiksi esittää ”isänmaan isinä” pater patriae –roolin kautta ja keisarinnot taas matronoina, esimerkillisinä vaimoina ja äiteinä. Julkisen roolinsa kautta keisariperheen jäsenet myös toimivat roolimalleina ihanteellisesta käytöksestä keisarikunnan väestölle. Esitelmä keskittyy Rooman historian ensimmäisiin vuosisatoihin ja etenkin 100- ja 200-lukuihin, sillä nämä vuosisadat edustavat yhteiskunnan muutosta pysyvyydestä kriisiin, ja tuovat siten mahdollisuuden vertailla sukupuolittuneiden vanhemmuuden roolien rakentumista ajallisesti. On perusteltua olettaa, että keisareiden politiikassa ihanteiden mukaisia äidin ja isän rooleja yhtä lailla noudatettiin, kuin rikottiin poliittisen tilanteen niin vaatiessa. Keisarillisten äitien ja isien julkiset roolit eivät olleet yhtä jäykkää, kuin on oletettu, ja siten naisille ja miehille yhteiskunnassa varattu liikkumatila oli todellisuudessa laajempi, kuin ajateltu.

Käskynhaltijan maskuliinisuus suhteessa virkaan ja kuninkaaseen

Johanna Kuokkala, Tampereen yliopisto

Tutkin kuninkaan ja käskynhaltijan välisten suhteiden dynamiikkaa tarkastelemalla Viipurin käskynhaltijan Klas Kristersson Hornin ja kuningas Kustaa Vaasan kirjeenvaihtoa vuosilta 1558–1561. Käsittelen vuorovaikutusta ja valtaa kuninkaan ja käskynhaltijan välillä. Tarkastelen myös Kustaa Vaasan ja Klas Kristerssonin välisen valtapelini esiintymistä heidän vuorovaikutuksessaan. Perehdyn käskynhaltijan rooliin kruunun edustajana, ehdottoman kuninkaanvallan ja käskynhaltijan paikallisemmän vallan eroihin ja yhteensovittamiseen.

Käskynhaltijoiden, linnanpäälliköiden ja voutien suhdetta kuninkaaseen tai päinvastoin on tutkittu Suomen ja Ruotsin historiassa melko paljon, toisin kuin käskynhaltijan oman vallankäytön ja kuninkaan käskynhaltijalleen antaman vallan vertailua. Uuden näkökulman tutkimukseeni tuo myös maskuliinisuuden tarkastelu osana valtapeliniä. Klas Kristersson halusi toimia itsenäisemmin, kuin Kustaa Vaasa toivoi. Tämän ristiriidan tutkiminen mahdollistaa

maskuliinisuuden tarkastelun entistä kokonaisvaltaisemmin. Erityisen kiinnostavan ulottuvuuden tuo Klas Kristerssonin tasapainoilu oman tahdon ja kuninkaan alamaisuuden välillä. Ristiriita kuninkaan toiveiden ja sen todellisuuden välillä, jossa Klas Kristersson eli ja toimi on kiehtova.

Perehdyn kirjeiden avulla Kustaa Vaasan ja Klas Kristerssonin vuorovaikutukseen ja tarkastelen kuinka heidän vuorovaikutuksensa toimi, millaisia ristiriitoja syntyi ja kuinka ne selvitettiin. Kiinnitän huomiota erityisesti siihen, kuinka valta ja maskuliinisuus ilmenevät kirjeissä, miten niitä ilmaistaan ja kuinka vallan rajat muodostuivat. Pureudun tutkimuksessani ristiriitaan, jossa kaksi vallankäyttäjää otti mittaa toisistaan. Ristiriidat nousevat esiin kirjeenvaihdossa, jossa Klas Kristersson ja Kustaa Vaasa väittelevät kiivaasti unohtamatta kuitenkaan omaa asemaansa. Klas Kristersson osoittaa sanavalinnoillaan alamaisuuttaan ja Kustaa Vaasa muistuttaa käskynhaltijaansa omasta asemastaan. Tutkimuksen kannalta mielenkiintoiseksi asetelman tekee se, että Klas Kristersson oli vastaansanomattomasti Kustaa Vaasan alamainen. Valtapeli ja maskuliinisuuden osoittaminen saa tällöin erilaisen vivahteen kuin kahden tasaveroisessa asemassa olevan välisessä valtakamppailussa.

”Teenpä pienen laulun...”

Musiikki sukupuolia yhdistävänä tekijänä keskiaikaisessa trubaduurikulttuurissa.
Susanna Niiranen, Jyväskylän yliopisto

Tutkiessani nykyisen Etelä-Ranskan tienoilla vaikuttaneita keskiaikaisia naistrubaduureja, havaitsin, että trubaduurikulttuurille oli leimallista yhteinen vapaa-ajanvietto sukupuolten kesken. Miehet ja naiset kokoontuivat linnoihin ja hoveihin (jotka eivät aina olleet kovin suuria tai varakkaita, vaan pieniä alueiden hallintokeskuksia) esittämään, kuuntelemaan ja tuottamaan musiikkia. Koska linnat ja hovit alkoivat 1100-1200-luvulta lähtien enenevässä määrin olla myös taloudellisen ja poliittisen päätöksenteon paikkoja – eivätkä enää pelkästään puolustuslinnoja – on sukupuolten suhteellisen runsaan yhdessäolon tällaisessa puolijulkisessa tilassa arveltu vaikuttaneen yhteisön sukupuolirooleihin ja koko sukupuolijärjestelmään.

Näihin tilanteisiin liittyivät usein juhlat, mutta ei välttämättä. Musiikkia ja runoutta arvostettiin sivistyksenä ja kommunikaation muotona. Trubaduurikulttuurin näkyvin musiikinlaji oli laulu, canso, eri variaatioineen ja mahdollisine säestyksineen. Laulun sanat ja tarina olivat tärkeitä – usein jopa tärkeämpiä kuin melodia. Trubaduurit kirjoittivat paljon esimerkiksi poliittisia lauluja ja satiireja, joilla otettiin kipakasti kantaa ajankohtaisiin asioihin. Tutkin, missä tilanteissa erilaisia lauluja esitettiin. Samalla tarkastelen esittämisen fyysisiä paikkoja, missä naiset ja miehet toimivat yhdessä. Tällaisia paikkoja olivat em. linnat ja hovit, mutta myös puutarhat, metsät, torit ja tavernat.

Monien tutkijoiden mukaan sydänkeskiajan eteläisessä Ranskassa (josta käytän kielialueperusteista nimitystä Oksitania) naisten asema oli juridisesti ja sosiaalisesti suhteellisesti monia muita alueita korkeampi. Esitelmässäni tarkastelen, millä tavalla sukupuolten tilallinen ja ajallinen yhteisyys heijastuu yhteisön arvoihin, ja millä tavoin sitä on mahdollista tutkia esimodernissa yhteiskunnassa.

Sukupuoli näyttämöllä: tanssi antiikissa

Manna Satama, Itä-Suomen yliopisto

Tanssi on monissa kulttuureissa vahvasti sukupuolittunut: millainen tanssi on kellekin sopivaa, missä tilanteissa, kuka katsoo, kuka osallistuu. Tanssissa huomio kiinnittyy ihmisen liikkeessä olevaan vartaloon, mikä tekee tanssista sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden ”pelikentän” ja tutkijalle äärimmäisen mielenkiintoisen kohteen.

Tanssi antiikissa on jäänyt helposti tutkimuksessa syrjään osittain lähdeaineiston niukkuuden ja osittain asenteiden takia. Tanssi on ylipäättään ollut viime vuosikymmeniin asti tutkimuksen marginaalissa, mutta 1990-luvulta alkaen tilanne on muuttunut. Tämä heijastuu myös uusien näkökulmien esiintulona. Antiikin tanssin tutkimusta on aiemmin sävyttänyt vahva ennakoasemointi, mikä näkyy vaikkapa tanssivien naisten ja prostituution välisessä kyseenalaistamattomassa yhtälössä. Viime vuosina on kuitenkin tartuttu tanssin ja sukupuolen tarkasteluun huomattavasti perusteellisemmalla ja avoimemmalla tutkimusotteella. Antiikin tanssia on tutkittu ennakkoluulottomasti esimerkiksi kreikkalaisten vaasimaalausten taikka myöhäisantiikin kirjallisuuden kautta.

Esitän tämän työpajan keskusteluun antiikin ammattitanssijoihin liittyvää aihetta. Erityisen mielenkiintoiseksi tässä nousee pantomiimitanssi, joka oli suunnattoman suosittu roomalaisella keisariajalla koko valtakunnassa. Parhaimmat ja kuuluisimmat tanssijat keräsivät ympärilleen fanaattisia ihailijoita ja vastaavasti oppineiston parissa herättivät syvää paheksuntaa. Pantomiimitanssissa kiteytyy tanssijan identiteetin ympärillä käyvä kiehuva. Antiikin kirjallisten ja kuvallisten lähteiden kautta nousee kuva ristiriitaisesta suhtautumisesta näihin miestanssijoihin, jotka ansaitsivat elantonsa näyttämöllä tanssien ja esittivät tietysti myös teoksessa vaadittavat naisroolit. Tanssijan moraali kyseenalaistettiin ja samalla pohdittiin tanssin mahdollisia harmillisia vaikutuksia katsojiin – ja erityisesti nuoriin ihmisiin, jotka olivat vaikutteille alttiita. Myöhemmin myös naiset saattoivat toimia pantomiimitanssijoina, mutta se ei tietenkään poistanut moraalista paheksuntaa näyttämötanssin ympärillä.

Pantomiimitanssin lisäksi esittelen myös toisenlaista tutkimuksen kohdetta eli tanssia kreikkalais-roomalaisen ajan Egyptin kylissä. Tässä nousevat esiin kylästä toiseen kiertelevät ammattilaisryhmät, jotka koostuivat tanssijoista ja muusikoista ja joissa työnjako vaikuttaa olleen sukupuolisidonnainen: tanssi oli enemmän naisten heiniä, säestys miesten, mikä tukee osaltaan miestanssijoiden herättämää epäluuloa.